responsible human behavior should be laid in the child. In addition, the educational process should be built taking into account the individual characteristics of children and compliance with ophthalmological and hygienic requirements. The main idea of the methodology is that while working with fairy tales, children's ideas about various objects and phenomena of nature are gradually formed and expanded. Further research should be aimed at studying the possibilities of using author's fairy tales about nature at earlier stages of development of preschool children with visual impairments, as well as expanding the variety of methods that can be used in working with fairy tales, taking into account the specifics of their use in the context of the individual characteristics of children with visual impairments.

Keywords: children with visual impairments, senior preschool age, ecology, environmental education, environmental competence, environmental fairy tales, environmental culture, correctional orientation.

DOI: https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series19.2024.47.07
УДК 316.647.82-056.26:94

О.І.Мельничук
o.i.melnychuk@udu.edu.ua
https://orcid.org/0009-0006-4607-9553
Т.М. Гребенюк
t.m.hrebenyuk@udu.edu.ua
https://orcid.org/0000-0002-8919-087X
Л.Г. Медведок
l.h.medvedok@npu.edu.ua
https://ORCID ID: 0000-0002-6581-8773

ЕЙБЛІЗМ ТА ЙОГО МІСЦЕ У СПЕЦІАЛЬНІЙ ПЕДАГОГІЦІ ТА ПСИХОЛОГІЇ

Аблеїзм є різновидом дискримінації, за якого особи з непорушеним психофізичним розвитком розглядаються як нормальні та вищі за людей з обмеженими можливостями, що призводить до упередженого ставлення до останніх. Ця проблема є надзвичайно актуальною для світової та української науки. Ейблеїзм як ідеологія прагне вкоренитися в науці та змінити самі її основоположні засади. Запропоновано шляхи утвердження та захисту концептуальних основ спеціальної та інклюзивної освіти від негативного впливу ейблеїзму як ідеології. Концептуальна основа спеціальної та інклюзивної освіти повинна мати спільну мову з концептуальною основою етики як такої. Світська етика здебільшого базується на здатності відчувати задоволення і біль. Так, деякі відомі сучасні дослідники дотримуються позиції, що з об'єктивної та моральної точки зору життя деяких людей з обмеженими можливостями є менш розвиненим і цінним, ніж життя певних тварин, які можуть відчувати вищий рівень задоволення і болю, ніж деякі люди з обмеженими можливостями. У цьому дослідженні наводяться аргументи, взяті з досвіду навчання дітей з обмеженими можливостями, на користь того, що вони є рівні особистості, як і всі люди, і не нижчі за будь-яких людей чи інших живих істот. Одним із найпереконливіших аргументів є те, що люди навіть із найсерйознішими вадами мають принаймні кілька виняткових людських характеристик. Іншим твердженням є те, що особистості можуть породжувати лише особистості. Почуття прихильності і співчуття, яке виникає до людей, зазвичай перевищує співчуття до тварин. Якщо ми не можемо пояснити природу людської свідомості в цілому, то говорити про її відсутність у деяких людей з обмеженими можливостями буде передчасно. Теза, яка полягає в тому, що всі люди з інвалідністю є індивідуальностями, суттєво захищає життя цих особистостей, підвищує цінність спеціальної та інклюзивної освіти, самосвідомість представників цієї професії та моральну свідомість усього суспільства в цілому.

Ключові слова: ейблізм, дискримінація, академічний ейблізм, люди з порушеннями психофізичного розвитку, спеціальна педагогіка, дослідження інвалідності, мораль, моральне ставлення.

Постановка проблеми. Ейблізм, або, в широкому сенсі, дискримінація осіб з психофізичними порушеннями, набув високого рівня уваги у сучасних дослідженнях, особливо західних, але й для української науки дана тема є актуальною. Причинами для цього є: осмислення того факту, що люди з порушенням психофізичного розвитку становлять дуже високу кількість – за даними соціології, приблизно 15 % від усього населення Землі; збільшення уваги у сучасному світі та науковій спільноті до проблеми толерантності, дискримінації, рівності серед усіх людей; розвиток суспільства нового типу, відмінного від традиційного, зі значними змінами у соціально-економічних відносинах, що робить

проблеми становища, соціалізації, включення осіб з психофізичними порушеннями набагато більш гострими. Проблема ейблізму розглядається у багатьох відношеннях та в широкому колі суспільних відносин, у тому числі й у науці, та її впливі на усі інші сфери.

Мета дослідження – визначити наявність та сутність проблеми ейблізму у науці, її вплив на спеціальну педагогіку та роботу з особами з психофізичними порушеннями.

Аналіз досліджень і публікацій. Ейблізм визначається як набір переконань, що поширюються у культурі суспільства чи інституцій, що приписують негативне відношення до осіб з психофізичними порушення, в той же час вважаючи здорових і мислячих людей нормальними, а тому вищими, ціннішими за людей з порушенням психофізичного розвитку (Annamma, Boele, Moore, & Klingner, 2013, p. 1279). Т. Ремех (2024) визначає ейблізм як упередження до людей з психофізичними порушеннями, яке ґрунтується на припущенні, що порушення психофізичного розвитку потребує виправлення.

Із ейблізмом тісно пов'язані такі явища та поняття як дискримінація, стигматизація, аб'юз, булінг тощо. Під стигмою розуміють «процес формування негативного ставлення, упередженості та відчуття відокремленості до окремих груп людей чи осіб, які мають певні риси або характеристики, що відрізняють їх від загальноприйнятих у соціумі стандартів» (Ремех та Мельничук, 2024, с. 150).

Головним змістом ейблізму є погляд на наявність психофізичного порушення як на те, що негативно впливає на стан людини, змінює її сутність, знижує значення її праці (що розглядається як зменшення кількості).

У сучасних іноземних дослідженнях наголошується, що ейблізмом є використання такої термінології як «здатний/не здатний», «прикуті до інвалідного візку», «страждання» від стану порушення психофізичного розвитку. Однак, як влучно зазначає один із представників вчених із психофізичними проблемами: «за світовий стандарт прийнято правило «People-first language» — коли говорять про когось, насамперед називають його людиною, а вже потім говорять про його хвороби або особливості. Але справа не у словах, а у ставленні, подолати стигматизацію та дискримінацію інвалідів — важке завдання» (Тихомірова, 2019, с. 63).

Проблемним залишається відсутність єдиної прийнятої термінології – як рівнозначні використовуються словосполучення «люди з психофізичними порушеннями», «люди з особливими потребами», «особи з порушеннями інтелекту», «особи з інвалідністю», «люди з обмеженими можливостями», адже нечіткість понять призводить до неправильного сприйняття і розуміння, а також до можливої дискримінації – адже однією з причин, через яку не можуть домовитися про використання того чи іншого поняття, є нерозуміння того, яке саме поняття дискримінує, а яке – ні.

Дослідження положення прав людей з психофізичними порушеннями в Україні часів панування комунізму має проблеми та потребує більш ретельного вивчення. Якщо на ранніх етапах можна побачити інтенсивний розвиток науки, освіти, центрів, що були спрямовані на покращення положення людей з психофізичними порушеннями (наприклад, що виникли упід керівництвом І. Соколянського, Л. Виготського), то для більш пізньої доби характерним є інше відношення, що особливо стосується практичного життя. Частина фактів цієї сторінки історії не були належним чином задокументованими та проаналізованими сучасниками, а оцінки є неоднозначними, недостатньо підкріпленими доказами. Якщо триматися гіпотези про те, що радянська влада намагалася ізолювати від суспільства людей з психофізичними порушеннями, то такі дії були спричинені саме ейблістськими мотивами, якими керувалися владна верхівка та політичні ідеологи. Тоді можна стверджувати про існування взаємозв'язку між ізоляцією дорослої частини населення з психофізичними порушеннями та поширенням саме спеціального типу освіти для дітей з психофізичними порушеннями. Разом з тим, потрібно відзначити, що до початку 70-х років ХХ століття таке положення було характерним і для західного світу, однак в країнах соціалістичного блоку дана ситуація тривала до занепаду комунізму, а в пострадянських країнах вплив старої системи спостерігається й досі.

Нейропсихологія, яка сформувалася у ХХ столітті у тому числі, через значний внесок вітчизняних дослідників за радянської доби, має сьогодні значний вплив в українських академічних колах. Ця галузь психології має високий ступінь еклектичності, і має багато суміжних тем з такими науковими напрямами як нейробіологія, філософія (особливо філософія свідомості), психіатрія, інформатика тощо. Разом з тим, у радянському варіанті, цей науковий напрям виходив, перш за все, з

матеріалістичних ідеологічних засад, марксистсько-ленінської філософії, не враховуючи будь-які альтернативні погляди на проблеми, які вважаються надзвичайно складними та неоднозначними у їх вирішенні, що допускали дуалістичні картини світу. Так, наприклад, класичним визначенням свідомості у цій галузі є наступне: здатність оцінювати сенсорну інформацію, реагувати на неї критичними роздумами та діями та зберігати сліди подій у пам'яті, щоб минулі відбитки чи дії могли бути використані в майбутньому. Не відкидаючи це визначення в цілому, та не применшуючи його важливість, потрібно зазначити, що воно не містить вичерпний перелік суттєвих ознак.

XXI століття характеризується зростанням рівня толерантності, що, на думку дослідниці Т. Ремех, пов'язане з підвищенням рівня обізнаності про порушення психофізичного розвитку у суспільстві та, що важливо для нашої роботи, інтеграцією між спеціальною педагогікою та психологією і філософією.

У сучасному західному світі оформилася нова, міждисциплінарна галузь, яку стало прийнято називати disability studies (укр. «дослідження інвалідності»), яка спочатку торкалася лише вивчення окремих питань, наприклад, понятійного розмежування «інвалідності», як штучної структури, що виникає в суспільній свідомості, від «порушення», тобто об'єктивних психофізичних ознак розвитку людини, але поступово їх коло розширювалося, що дозволяє сьогодні визначити цей напрям як дисципліну, яка вивчає природу та сутність стану людей з психофізичними порушеннями зі світоглядного, етичного, соціального, громадянсько-політичного кута зору. Дослідження ейблізму, морально-етичних, філософських питань, пов'язаних зі станом осіб з порушенням психофізичного розвитку та суспільного відношення до останніх, як правило, відносять до цієї нової галузі.

Щодо поняття академічного ейблізму та його особливості у еволюційній біології, генетиці, медицині, то у нашому випадку йдеться про використання у науковій та професійній літературі, що розробляється науковцями у спеціальній педагогіці, та яка використовується у навчанні та практичній діяльності спеціалістами у психокорекційній діяльності, концепціях, теоріях, ідеях, поглядах та термінах у відношенні до дітей та дорослих з психофізичними порушеннями. Подібні концепції та поняття, у тому вигляді, які вони використовуються у різній мірі є вираженням ейблістського бачення світу.

Проблема ейблізму у науково-освітній сфері, або «академічного» ейблізму, визнається, зокрема в еволюційній біології. У 2022 році в американському авторитетному науковому журналі The American Naturalist, що є фаховим для цієї галузі, вийшла стаття під назвою «Discussions of the “Not So Fit”: How Ableism Limits Diverse Thought and Investigative Potential in Evolutionary Biology», в якій було визнано факт наявності дискримінації людей з психофізичними порушеннями в еволюційних теоріях, зокрема через зміст концепцій відбору та пристосування. Історичну обумовленість цього автори статті пояснювали через її зв'язок з євгенікою та ейблізмом, що базувався на своєрідних культурних та естетичних поглядах західного суспільства у XIX-XX століттях. Тому фахівці закликали наукову спільноту переглянути з позицій сучасного світогляду такі концепції та теорії, що містять залишки євгеніки та ідеологічного ейблізму, причому, вони пропонували зробити це не штучно, а вказували на нові дослідження та факти, які, до прикладу, заперечували попередні конструкції відбору та пристосування.

Виходячи з того, що еволюційна біологія має важливе значення як для спеціальної педагогіки зокрема, так і в якості загальної ерудиції, що становить великий внесок у світосприйнятті для кожної людини у сучасному світі в цілому, не видається зайвим навести деякі найбільш важливі положення, що характеризують співвідношення сучасного стану теорії з ейблізмом.

Порушення психофізичного розвитку потрібно розглядати як соціальну структуру, адже люди з таким станом зазнають ейблізму через непідвлаштованість суспільства під повноцінне життя останніх. Повнота людської багатоварінтності включає в себе порушення психофізичного розвитку.

Автори даної роботи роблять важливе зауваження, що академічний ейблізм часто може зовсім бути не пов'язаним із ейблізмом у побутовій, моральній чи соціальній сферах. «Це розрізнення має вирішальне значення для цієї статті, оскільки багато еволюційних біологів, ймовірно, є людьми з добрими намірами, які боротимуться проти багатьох форм інвалідності: примусової інституціоналізації, примусової стерилізації, сегрегованого навчання без згоди та образливої лексики. Однак ці самі люди можуть ненавмисно відтворювати ієрархію здібностей, на якій побудована ця шкода: ідея про те, що

існують вищі та нижчі форми людських варіацій; ідея про те, що цінність або бажаність людського життя залежить від певних фізичних, сенсорних або розумових здібностей; зв'язок людської цінності з капіталістичною продуктивністю; міф про незалежність людини; еталоном краси вважається європейська естетика; або навіть мета довголіття» (Branch & Klingler, 2022, p. 103).

Подібним, і навіть більш гострим, може бути відношення до людей з психофічними порушеннями й у сфері спеціальної та інклюзивної освіті. Так, науковці й спеціалісти цієї галузі будуть пропагувати недопустимість ейблізму у багатьох відношеннях та можуть говорити про велику важливість психокорекційної та реабілітаційної діяльності, однак зовсім не помічати академічний ейблізм.

Має значення попередження, що у сучасній еволюційній біології стан людей з психофізичними порушеннями використовується «як доступний приклад населення з низьким рівнем фізичної підготовки, чиє виживання та здатність були б обмеженими або нульовими в природних умовах. Цей підхід навіть відстоювали як спосіб підвищення зацікавленості студентів та їх участі у вивченні еволюційної біології, а також як цінний спосіб впровадження еволюційних концепцій у сучасну медичну практику» Branch & Klingler, 2022, p. 111)

Потрібно змістити акцент у забезпеченні повноцінного життя людей з психофізичними порушеннями – це є не лише, і не в першу чергу акт доброї волі суспільства, а його моральний обов'язок. У суспільства немає морального права заперечувати нормальність та типовість осіб з психофізичними порушеннями, а значить – і розглядати їх в патологічному ракурсі, що призводить до несправедливості, маргіналізації, відчуження, у тому числі, і в першу чергу в освіті та медичній сфері. Частка студентів, вчених, докторів наук зі станом психофізичного порушення розвитку у сфері еволюційної біології вважається достатньо низькою у США (8-10 % проти загальних 26 % у населенні), що пов'язується саме з непривабливістю через академічний ейблізм. Тому, практична необхідність врахувати результати аналізу та його висновки у нашій країні є очевидними.

У еволюційній біології теорії здатності, пристосування, виживання найздібніших відіграють все менше значення. У цілому, біологи приходять до висновку, що збереження тих чи інших видів, їх генів, зміни і розвиток, були результатом випадковості, і мало залежили від необхідності пристосування до зовнішніх умов. Тому науковці наголошують, що оцінка розповсюджених еволюційних концепцій «здатності», «відбору» та інших, як таких, що мають нейтральне значення у науці, і є незалежними від тих нашарувань, які вони отримали у широких масах, не відповідає дійсності. Тим не менш, до усвідомлення цього положення не доходять біологи, що не є достатньо освічені у своїй галузі, або притримуються протилежних поглядів через світоглядні причини, і саме через них продовжується надання в еволюційних теоріях пріоритету придатності над іншими біологічними силами, які можуть відігравати таку ж або сильнішу роль у змінах і розвитку за різноманітних обставин, студенти можуть легко засвоїти повідомлення про те, що люди з потенційно нижчою придатністю, не є гідними. Така позиція привносить надзвичайно велику шкоду у відношення до людей з психофізичними порушеннями. Дані концепції є поширеними як в шкільній, так і в університетській освіті, у засобах масової інформації, популярній літературі, мистецтві, навіть у політичній ідеології, і врешті серед широких верств населення.

Нового, особливого значення ця проблема набуває із розвитком генетики та створення нових технологій редагування генів, що відкриває можливості для розвитку явища, яке можна назвати «новою євгенікою», коли людям з психофізичними можливостями не дадуть, або суттєво обмежують змогу з'явитися на світ за допомогою приватного вибору. У цьому контексті довести, що люди з психофізичними порушеннями є такими самими особистостями, як і всі інші, причому незалежно від ступеню важкості, – є завданням і спеціальної педагогіки. Da Silva та Hubbard (2024) у своїй ґрунтовній статті повністю підтримують дані тези.

Відомим випадком у новітній історії проблеми ейблізму є суперечка між Пітером Сінгером та Євою Кіттей. П. Сінгер є сучасним мислителем у напрямі аналітичної філософії, біоетики, утилітаризму, професором австралійського університету, благодійником, відомий зокрема своїми поглядами по зрівнянні прав людини та тварин. У своїх працях він дотримується позиції, що люди з тяжкими психічними порушеннями поступаються за рівнем розвитку деяким представникам тваринного світу. Далі він продовжував думку, що життя таких людей з моральної точки зору є менш

цінним за життя певних тварин, адже до морального має відношення відчуття задоволення та болю, яке характерне і для тварин, і в деяких представників тваринного світу їх рівень виявляється більшим, ніж у людей з психофізичними порушеннями. Подібних утилітарних концепції притримуються, окрім П. Сінгера, такі відомі сучасні мислителі як професори Дж. Макмахен та Дж. Рейчелс.

Єва Кіттей, професор філософії, і також представник її аналітичного напрямку, та мати доньки із вродженими тяжкими психофізичними порушеннями виступила проти Сінгера, вважаючи, що у своїх працях останній дає обґрунтування ейблізму, адже порівняння тварин та людей з порушенням психофізичного розвитку, і, більше того, ствердження природної моральної зверхності деяких тварин над людьми з тяжкими психофізичними порушеннями, є в будь-якому випадку дискримінацією, образою, приниженням честі та гідності останніх.

На перший погляд, може здаватися, що Сінгер у своїх положеннях є логічно послідовним та правим, адже він не видає нічого такого, що суперечить реальному стану речей. Більше того, його позиція призводить до висновків, що потрібно переосмислити відношення людей до деяких тварин, до чого і направлена основна думка філософа. Однак, він ставить це питання більш гостро, та розглядає проблему з утилітарних позицій, коли наголошує, що у випадку, коли необхідно вибрати між життям людини з тяжкими психофізичними порушеннями та життям тварини, що, на його думку, має більш високий рівень когнітивного розвитку, моральним є надати перевагу останній. Крім того, мислитель надає логічне обґрунтування того, що наше реальне та практичне відношення не є виправданим, коли людство масово знищує тварин, у тому числі з високим рівнем розвитку, при цьому усіма способами охороняється життя та здоров'я людей з тяжким порушенням психофізичного розвитку. Таку позицію та їх виправдання у людській діяльності та свідомості мислитель назвав speciesism («спесишизмом», від англійського слова «species» - вид), що також можна назвати «видовою дискримінацією» – позицією, що стверджує зверхнє ставлення людини над тваринами, яка оцінюється негативно.

Не заперечуючи необхідність гуманного ставлення до тварин у всіх можливих проявах, недопущення жорстокого відношення до тварин, у тому числі їх знищення без нагальної потреби (окрім розумного та помірного вживання в їжу), не можна погодитися із Сінгером та з його концепцією, і причина цього лежить саме в області моралі, морального ставлення. Очевидно, що таке порівняння розвитку людей та тварин, а тим більш, ствердження зверхнього положення деяких тварин над деякими людьми, як це робить Сінгер, є аморальним, і нагадує погляди очільників деяких тоталітарних режимів ХХ ст. Такий ейблізм характерний ще й тим, що ідеї Сінгера також є близькими до євгеніки, що уподібнює цю суперечку до ситуації з еволюційною біологією.

Очевидно, що хоча тварини є об'єктом морального ставлення, адже тварини заслуговлюють гуманного поводження, однак вони не є їх суб'єктами, тобто вони самі не є носіями моральності. Тварини, на відміну від людей, не мають свободи, не є носіями свідомості, яка характерна для людини, що оперує загальними, абстрактними поняттями, моральними категоріями добра і зла, любові, обов'язку, відповідальності, справедливості і т.д.

Однак, на цьому етапі суджень залишається проблема того, що деякі люди, наприклад особи з тяжкими психофізичними порушеннями (так само як ембріони, новонароджені немовлята, люди, що знаходяться у стані коми тощо) виглядають такими, що володіють нижчим рівнем розвитку, ніж тварини, що виявляється в наявності або відсутності певних якостей та умінь. Кіттей виступила проти порівняння людей із тваринами з такими доводами. Будь-яка людина з порушеннями психофізичного розвитку походить від людини без порушення психофізичного розвитку, яка є загальновизнаною особистістю (або, навіть якщо це не так, то її подальшим предком буде людина без порушення психофізичного розвитку). Окрім того, у кожної людини існує вірогідність мати психофізичні порушення або предків із психофізичними порушеннями, також існує можливість мати нащадків з психофізичними порушеннями. Однак, така людина не перестає від цього вважатися особистістю. Логіка Кіттей проста: якщо особистість народжує людину, то її нащадок буде також обов'язково особистістю, незалежно від наявності чи відсутності стану порушення розвитку та ступеня тяжкості. У цьому відкривається також новий, незвичний погляд на взаємовідношення суспільної та індивідуальної свідомості. Індивідуальна свідомість зазвичай розглядається як вторинна по відношенню до суспільної, адже розвиток першої не має зовнішнього вираження, якщо вона не знаходиться всередині останньої. Людина – істота суспільна, і людське буття з початку її розвитку пов'язане із суспільством. Однак суспільна свідомість

не може викреслити із своєї зони охоплення людей з порушеннями розвитку такої тяжкості, що їх індивідуальна свідомість не має зовнішнього вираження, і якщо це так, то неможливо відмовити їм у визнанні їх індивідуальності та свідомості, рівного положення з усім суспільством. Той, хто знаходиться у людській спільноті, є рівноцінним суб'єктом (Kittay, 2019).

Більш важким для сприймання є специфічний філософський виклад Кіттей, в якому вона використовує поняття моральний доступ – що, за своєю сутністю, є можливістю поставити себе на місце інших, та, у даному випадку, відчути дискримінацію. Вона визнає можливим поставити себе на місце людини, яка зазнає дискримінації за расовою, етнічною, мігрантською ознаками, та відчути біль. Так само вона визнає можливим поставити себе на місце особи з тяжкими психофізичними порушеннями, яку дискримінують, але вона не може допустити однаковий моральный доступ у відношенні до тварин – це зовсім неможливо, тому що вони не є суб'єктами, не мають особистість. Відношення до моралі тут можуть мати лише самі люди, які певним чином поводять себе до тварин. Особистим аргументом для Кіттей є те, що люди, які відкидають існування особистості, свідомості або порівнюють із тваринами осіб з тяжкими порушеннями розвитку, навряд чи зробили це у відношенні до їх власних дітей, якщо припустити, що в них би був такий стан. (Kittay, 2017, p. 40).

Академічний ейблізм, що може загрожувати спеціальній педагогіці, можна поділити за декількома напрямами. Теорії, праці, що запозичуються з інших галузей (психології, біології, мелицини та ін.) науковцями та викладачами у напрямі спеціальної категорії для створення власних теорій, праць, навчально-методичних матеріалів, науковій та освітній діяльності. Тому він існує в трьох напрямах:

1. Теорії, праці, дослідження та практична діяльність спеціалістів у пов'язаних із спеціальною педагогікою сферах – психології, біології, медицині, загальній педагогіці, нейронауках тощо.
2. Застарілі наукові концепції теорії, викладані у працях та дослідженнях, що використовуються у спеціальній та інклюзивній педагогіці.
3. Освітня та практична діяльність спеціалістів у роботі з людьми з психофізичними порушеннями.

У самому широкому значенні – академічний ейблізм може торкатися будь-якої особистості, включаючи самих людей з психофізичними порушеннями, адже будь-яка людина потенційно може мати інтерес до вивчення теорії та практики спеціалістів у сферах, що торкаються спеціальної педагогіки. Такий інтерес може бути викликаний як практичною мотивацією (наприклад, доглядом батьків за дітьми з психофізичними порушеннями), так і звичайною допитливістю та цікавістю. У такому ракурсі проблема наявності ейблістсьеких поглядів та понять у наукових та освітніх працях та діяльності набуває нагальної необхідності та масштабу формування ідеології широкого кола суспільства.

Особливо негативним впливом академічного ейблізму є його вплив на владну діяльність, у тому числі нормотворення, а також на комерційну сферу (Brown & Ramlackhan, 2022). Зміна цього становища у науковій та освітній сфері, очевидно, може позитивне вплинути на подолання дискримінації та відношення до людей з психофізичними порушеннями як у владній, так і трудовій сфері.

Академічний ейблізм створює меншу привабливість для людей з психофізичними порушеннями до включення в науковий та освітній процеси, і взагалі зменшує цікавість та мотивацію до наукового самопізнання. Зрозуміло, що особистість не захоче розглядати та сприймати концепції, що приводятьь її до висновку власної меншовартості. Це негативно впливає і на самі академічні кола, які таким чином можуть залишитися без цінного досвіду людей з психофізичними порушеннями, що могли б збагатити своїм власним баченням.

Викорінення ейблізму в науці та освіті має набути пріоритетного значення ще тому, що дискримінація людей з психофізичними порушеннями у суспільстві продовжує залишатися на досить високому рівні, що підтверджує не лише досвід, а й спеціальні дослідження. За результатами опитування, 38 % українців вважає інвалідність одною з головних ознак, за якими відбувається дискримінація в суспільстві (що незначно поступається лише категорії «вік», яка набрала 41 %) (Печончик та ін., 2021, с. 35). Зокрема, дослідження 2012 р., виконані грецькими дослідниками,

показали значний ступінь дискримінації дітей з порушенням інтелекту в інклюзивній школі з боку їх однолітків з типовим розвитком. У такій ситуації позбавлення від ейблізму у самій його основі необхідно розпочати саме від науки. Звичайно, це не означає відсутності необхідності застосовувати інші інструменти з різних галузей для подолання цієї проблеми.

Опис та вивчення стану людини з психофізичними порушеннями саме з точки зору її відмінностей від стану людини без психофізичних порушень, що розглядається як «типовий», такий, що є взірцем, увійшло до глибокої звички в науковому дискурсі, хоча до цього відсутні переконливі обґрунтування. Наявність психофізичних порушень – це так само характерно для людини як природи, як і їх відсутність.

Критичне ставлення до попереднього наукового стану дослідження порушень психофізичного розвитку, що наводиться у даній роботі, не є перекресленням їх гносеологічного значення та звинуваченням науковців як таких, чи, тим паче, підозрою про наявність в них злочинного умислу. У багатьох випадках, такий стан викликаний тим, що науковці у своїй роботі виходить із біомедичної моделі психофізичних порушень. Однак, за думкою сучасних дослідників, медична модель порушення психофізичного розвитку повинна поступитися соціальній моделі, зайняти другорядне місце, не передувати, а витікати з неї. Перша розглядає порушення психофізичного розвитку як такий, що потребує лікування та повинен бути наближений до ідеалу з медичної точки зору, якщо це можливо. За альтернативною моделлю порушення психофізичного розвитку створюється ставленням самого суспільства, адже саме суспільство будується за принципом найбільшої сприятливості лише для більшості, тим часом як всі меншини у будь-якому відношенні так чи інакше адаптуються до умов, яке створює суспільство. За думкою дослідниці Дж. Л. Скаллі, «є багато доказів того, що люди з фізичними та психічними порушеннями залишаються стигматизованими, а потенціал науки посилити стигматизацію інвалідності вимагає критичного аналізу наших переконань щодо інвалідності, нормальності та різноманітності» (Scully, 2023, p. 18). Найбільш суттєвим недоліком медичної моделі є такі концепції, які принижують рівень особистості, свідомості людей з психофізичними порушеннями у порівнянні з людьми з їх відсутності. Важливий є і психологічний момент: у разі постійного описування стану психофізичних момент з медичної точки зору, відбувається негативний вплив на бачення людини з психофізичними порушеннями як ціннісно менш низький у порівнянні з іншою категорією людей.

Тому, мова йде про те, що, хоча значення спадщини минулого залишається незмінним, однак науковий дискурс в цілому щодо вивчення стану людини з порушенням психофізичного розвитку потребує зміни, і будь-які нові дослідження у цій сфері мають бути виконані з урахуванням принципу недопущення ейблізму. У центрі уваги дослідника повинна бути людина як така з усією різноманітністю. Неправильне функціонування того чи іншого органу, недорозвинені якості, несформовані види діяльності – усе це є характеими ознаками академічної мови, який не залишається лише в межах наукового поля зору, а суттєво впливає і на суспільні відношення. Як зазначають американські дослідники, «людей сприймають лише як принижених, тому що їх порівнюють із соціально сконструйованим ідеалом, де немає порушень, і кожен може функціонувати так, як «повинен». Люди з обмеженими можливостями відчувають вплив таких очікувань і стандартів. Ставлення до здібностей призводить до соціальних упереджень і дискримінації у формі стигматизації, негативних висловлювань і мікроагресії щодо здібностей з боку окремих осіб, включаючи значущих людей, колег, незнайомих людей і надавачів послуг» (Reber, Kreschmer, James, Junior, DeShong, Parker & Meade, 2022, p. 2).

Потрібно зауважити, що дослідники лише намічають існування проблеми ейблізму в науковому дискурсі, але не дають повного опису, в чому саме він виражається, що може вказувати на те, що загально розповсюджені наукові концепти в цілому містять цю проблему, і тому мають бути суттєво переосмисленими.

Висновки, перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Наукова спадщина різних історичних епох зберігає своє значення та цінність для сучасності, а більшість наукових діячів сучасного періоду не можна звинуватити в ідеологічній упередженості чи антигуманному ставленні. У цілому, робота вчених вписується в загальний науковий контекст, який виробляється шляхом домовленості в науковій спільноті, яка в свою чергу обумовлюється суспільними, історичними,

світоглядними чинниками, що характерні для конкретного часу. Наукове товариство, як і будь-яка інша організація людської діяльності, є частиною того суспільства, всередині якої воно формується. Сама можливість говорити про необхідність зміни академічної мови та концепцій стосовно порушень психофізичного розвитку зумовлена змінами в суспільстві та, особливо, суспільної думки, поширення толерантності, підвищення рівня суспільної свідомості тощо. Однак суспільна ідеологія знаходиться лише у процесі зміни, а в Україні цей процес проходить у силу історичних причин повільніше у порівнянні із розвинутими країнами, тому наявність такого роду ейблізму в деяких сучасних працях повинно оцінювати як помилку, що робиться авторами скоріш за все несвідомо, а в самих дослідженнях потрібно виокремлювати «мед та цикуту».

Список використаних джерел:

1. Іваніків, Н. М., Пащенко, А. О. (2022). Соціальний та творчий аспект життя людей з обмеженнями життєдіяльності. *Сучасні тенденції розвитку науки та освіти в умовах євроінтеграції: зб. тез і статей Міжнародна науково-практична конференція, м. Вінниця, 29-30 березня 2022 р*. С. 70–71. **2. Ремех Т., Мельничук Є.** (2024). Проблема розвитку толерантності до дітей з інвалідністю в закладах загальної середньої освіти. *Український Педагогічний журнал, Н 2.* С. 147–158. URL: https://doi.org/10.32405/2411-1317-2024-2-147-158. **3. Тихомірова Ф.** (2019). *Проблема інакшості: практичні та теоретичні аспекти. Філософська думка. № 3*. С. 60-69. 4. Що українці знають і думають про права людини: загальнонаціональне дослідження, третя хвиля (2016–2018–2020): скорочена версія (2021). / А. Сухарина, В. Яворський, С. Колишко, Т. Печончик, І. Гуцуляк, К. Семьоркіна // під заг. Ред. Т. Печончик. Київ. 84 с. **4. Annamma, S. A., Boele, A. L., Moore, B. A., & Klingner, J.** (2013). Challenging the ideology of normal in schools. *International Journal of Inclusive Education, 17(12), 1278–1294*. **5.Branch H. A., Klingler A. N. et al.** (2022). Discussions of the "not so fit": how ableism limits diverse thought and investigative potential in evolutionary biology. The American Naturalist 200.1, P. 101-113. **6. Brown N., Ramlackhan K.** (2022). Exploring experiences of ableism in academia: a constructivist inquiry. *High Educ 83*. P. 1225–1239. URL: https://doi.org/10.1007/s10734-021-00739-y. **7. Da Silva S. M., Hubbard K**. (2024). Confronting the Legacy of Eugenics and Ableism: Towards Anti-Ableist Bioscience Education. *CBE Life Sci Educ. Sep; 23(3):es7*. URL: https://doi.org/10.1187/cbe.23-10-0195. 8. **Kittay, E. F**. (2019). Learning from my daughter: The value and care of disabled minds. *Oxford University Press.* 2019. 276 p. **9. Kittay E. F.** (2017). The moral significance of being human. Proceedings and Addresses of the American Philosophical Association. *American Philosophical Association.* P. 22-42. **10.Reber L, Kreschmer J. M., James TG, Junior JD, DeShong GL, Parker S, Meade MA.** (2022). Ableism and Contours of the Attitudinal Environment as Identified by Adults with Long-Term Physical Disabilities: A Qualitative Study. *International Journal of Environmental Research and Public Health. 2022; 19(12):7469.* URL: https://doi.org/10.3390/ijerph19127469S. **11. Scully, J. L.** (2023). Disability: Stigma and Discrimination. Nature Encyclopedia of the Human Genome. New York: Nature Pub. Group. P. 18-21.

References:

1. Ivanikiv, N. M., Pashhenko, A. O. (2022). Socialnyj ta tvorchyj aspekt zhyttya lyudej z obmezhennyamy zhyttyediyalnosti. Suchasni tendenciyi rozvytku nauky ta osvity v umovax yevrointegraciyi: zb. Tez i statej Mizhnarodna naukovo-praktychna konferenciya. P. 70–71. **2. Remex T., Melnychuk Ye.** (2024). Problema rozvytku tolerantnosti do ditej z invalidnistyu v zakladax zagalnoyi serednoyi osvity. Ukrayinskyj Pedagogichnyj zhurnal, N 2. S. 147–158. URL: https://doi.org/10.32405/2411-1317-2024-2-147-158. **3. Tyxomirova F.** (2019). Problema inakshosti: praktychni ta teoretychni aspekty. Filosofska dumka. # 3. S. 60-69. 4. Shho ukrayinci znayut i dumayut pro prava lyudyny: zagalnonacionalne doslidzhennya, tretya xvylya (2016–2018–2020): skorochena versiya (2021). / A. Suxaryna, V. Yavorskyj, S. Kolyshko, T. Pechonchyk, I. Guczulyak, K. Semorkina // pid zag. Red. T. Pechonchyk. Kyyiv. 84 s. **4.Annamma, S. A., Boele, A. L., Moore, B. A., & Klingner, J.** (2013). Challenging the ideology of normal in schools. International Journal of Inclusive Education, 17(12), 1278–1294. **5. Branch H. A., Klingler A. N. Et al.** (2022). Discussions of the "not so fit": how ableism limits diverse thought and investigative potential in evolutionary biology. The American Naturalist 200.1, P. 101-113. **6. Brown N., Ramlackhan K.** (2022). Exploring experiences of ableism in academia: a constructivist inquiry. High Educ 83. P. 1225–1239. URL: https://doi.org/10.1007/s10734-021-00739-y. **7. Da Silva S. M., Hubbard K.** (2024). Confronting the Legacy of Eugenics and Ableism: Towards Anti-Ableist Bioscience Education. CBE Life Sci Educ. Sep; 23(3):es7. URL: https://doi.org/10.1187/cbe.23-10-0195. **8. Kittay, E. F.** (2029). Learning from my daughter: The value and care of disabled minds. Oxford University Press. 2019. 276 p. **9. Kittay E. F.** (2017). The moral significance of being human. Proceedings and Addresses of the American Philosophical Association. American Philosophical Association. P. 22-42. **10. Reber L, Kreschmer J. M., James TG, Junior JD, DeShong GL, Parker S, Meade MA.** (2022). Ableism and Contours of the Attitudinal Environment as Identified by Adults with Long-Term Physical Disabilities: A Qualitative Study. International Journal of Environmental Research and Public Health. 2022; 19(12):7469. URL: https://doi.org/10.3390/ijerph19127469S. **11. Scully, J. L.** (2023). Disability: Stigma and Discrimination. Nature Encyclopedia of the Human Genome. New York: Nature Pub. Group. P. 18-21.

Melnychuk O., Grebeniuk T., Medvedok L. Ableism and its place in special education and a psychologist. Ableism is a type of discrimination in which able-bodied individuals are viewed as normal and superior to those with a disability, resulting in prejudice toward the latter. This problem is extremely relevant for international and Ukrainian science. Ableism as an ideology seeks to take root in science and subvert its very conceptual basis. There were proposed the ways to affirm and protect the conceptual basis of special and inclusive education from the negative influence of ableism as an ideology. The conceptual basis of special and inclusive education should share common ground with the conceptual basis of ethics as such. Secular ethics are mostly based on the ability to feel pleasure and pain. So, some well-known modern researchers take the position that from an objective and moral point of view the life of some people with disabilities is less developed and valuable than the life of certain animals, who can feel a higher level of pleasure and pain than some people with disabilities. In my research I have presented the arguments taken from the experience of teaching children with disabilities, which prove that they are equal individuals, like all other people and are not lower than any animals. One of the most compelling arguments is that people with even the most severe disabilities possess at least a few exceptional human characteristics. Another thing is that personalities can only give birth to personalities. The feeling of affection and compassion that arises towards people usually exceeds compassion for animals. If we can't explain the nature of human consciousness in general, it'll be premature to talk about its absence for some people with disabilities. The conclusion is that all people with disabilities are individuals significantly protect the life of these personalities, increases the value of special and inclusive education, the self-awareness of representatives of this profession and the moral consciousness of the entire society as a whole.

Keywords: ableism, discrimination, academic ableism, people with psychophysical development disorders, special pedagogy, disability research, morality, moral attitude.

DOI: https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series19.2024.47.08
УДК 376-056.264:616.896:159.9

Ю. В. Пінчук
yulia.pinchuk@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-6490-715X
С. Р. Сапужак
Solomiia.sapuzhak@gmail.com
https://orcid.org/0009-0005-8499-9716

ПСИХОЛОГІЧНІ БАР'ЄРИ У РОБОТІ ЛОГОПЕДА З ДІТЬМИ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА

У статті розглядаються психологічні бар'єри, з якими стикаються логопеди у роботі з дітьми з розладами аутистичного спектра (РАС). Проаналізовано основні труднощі, що виникають у професійній діяльності логопедів через особливості психоемоційного та комунікативного розвитку дітей із зазначеними розладами. Пропонуються методи подолання цих бар'єрів шляхом використання сучасних підходів у логопедії, зокрема ігрової терапії та розвиток мовленнєвої активності.

Окрема увага приділяється важливості психолого-педагогічної підтримки фахівців та необхідності розвитку індивідуальних підходів у корекційній роботі з дітьми з РАС.

В*раховано, що формування професійної готовності логопедів до роботи з такими дітьми потребує підвищення кваліфікації, що включає теоретичну підготовку та практичний досвід роботи з дітьми із розладами аутистичного спектра.*

Ключові слова: психологічні бар'єри, діяльність логопеда, діти з розладами аутистичного спектра, психолого-педагогічний супровід дітей із РАС.

Постановка проблеми. Логопедична робота є важливою складовою корекційно-розвивальної роботи з дітьми, що мають різні порушення мовлення та комунікації. Однак робота з дітьми з розладами аутистичного спектра (РАС) має свої специфічні труднощі, зумовлені як самими особливостями аутистичного спектра, так і психологічними бар'єрами, які виникають у процесі взаємодії з дитиною. Серед основних проблем виділяють труднощі в розвитку комунікації, емоційної взаємодії, а також в адаптації методів і підходів логопедичної роботи. Виявлення і усунення цих бар'єрів є важливим завданням, яке дозволяє підвищити ефективність корекційної роботи з дітьми з РАС.